

TEZKİRELERDE YAPI VE YAPI TERMİNOLOJİSİ*

Nâmık AÇIKGÖZ**

Edebî eserin yapısının araştırılmasındaki gaye, “yüzeydeki bir takım fenomenlerin altında, derinde yatan bazı kuralların ya da yasaların oluşturduğu bir sistemi (yapıyı)”¹ ortaya çıkarmaktır. Genellikle tahkiyevî metinler ve şiirlere uygulanan bu bakış açısıyla, klâsik tezkireleri de ele almak mümkündür. Çünkü tezkireler, muhteva itibâriyle biyografik eserler kategorisinde mütâlaa edilen bir metin ise de, üslûp, mânâ ve fonksiyon itibâriyle, birer edebî eserdirler ve bir tür olarak teşekküllerinde, belli bir sistemin takip edilmesi beklenir. Tezkirelerin yapısı konusunda, bu sistemin ne olduğu ortaya konmalıdır.

Tezkirelerle ilgili olarak, bugüne kadar yapılan çalışmalarda, genel özellikler ve muhteva üzerinde durulmuş,² belâgat ve yapı özelliklerine dâir bir çalışma yapılmamıştır. Tezkirelerde yapı konusunun halledilmesiyle, bu tür metinlere bakış açısı, teklif edilen ve tartışmaya açık olan terimler vasıtasıyla, bir standarda kavuşturma yoluna girecektir.

Tezkirelerde yapıyı 3 ayrı kategoride ele almak mümkündür:

- 1) Kaligrafik düzenleme,
- 2) Kitap bütünlüğü açısından yapı,
- 3) Maddelerin bağımsız yapısı.

Bu üç maddeyi şöyle açabiliriz:

* Bu yazı, 17-19 Ocak 1992 târihlerinde, İLESAM tarafından Ankara’da gerçekleştirilen “Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu”nda sunulan tebliğin gözden geçirilmişidir.

** Prof. Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

1 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul, tarihsiz, 7.baskı, s.167.

2 Haluk İpekten, *Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu’arâ Tezkireleri*, Atatürk Ün. Yay. Erzurum 1986; Abdülkadir Karahan, Tezkire, *İslam Ansiklopedisi*. C. 12/1, s. 226-230; Tahirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lugati*, İstanbul 1973, s. 174-175; Nâmık Açıkgöz, Riyâzü’ş-Şu’arâ, VI. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 19-23 Eylül 1988; Ağah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi-Giriş*, Ankara 1973, C. 1, s. 249-396; Harun Tolasa, *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Gore 16. Y.Y.’da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir 1983, I. cilt.

1) *Kaligrafik düzenleme*: “Bilginin eski Türk harfleriyle sayfaya yerleştirilmesi” diyebileceğimiz *kaligrafik düzenleme*’de karşımıza çıkan ilk mesele, manzum mensur karışık metinlerde, mısra ve beyitlerin de satır anlayışıyla yazılmış olmasıdır (Ek-1) .

Bazı yazmalarda, mensur kısımlar satır, manzum kısımlar ise, beytin ilk mısra’ı birinci, diğer mısra’ı ise ikinci sütunda olmak üzere, mısra-sütun esasına göre yazılmıştır (Ek-2) . Kimi yazmalarda ise, satır ve mısra esasına göre yazım, karışıktır (Ek-3) . Yani, bu tür metinlerde, satır esası ile, mısra-sütun esasının birlikte kullanıldığı görülür.

Yazmalarda, her üç esasa göre yazılan metinler, yeni Türk harflerine çevrilirken, mensur kısımlar satır, manzum kısımlar ise, beytin mısraları alt alta gelecek şekilde yazılmaktadır. Bu tür yazım ile, metnin orijinalindeki kaligrafik düzenlemeye riâyet edilmemektedir. Yazma eserlere, bu tür yayınlardan hareket ederek varan bazı araştırmacılar, mısra ve beyitlerin alt alta yazıldıklarını görüp, karşılaştıkları mısra-sütun esasına göre yazılmış metinleri, sâdece sütun esasına göre okumakta ve böylece, beyitlerin ilk mısraları, kıt’aların ise birinci ve üçüncü mısraları alt alta, ilk sütun olarak yazılmakta, diğer sütunda yazılan mısralar ise, manzumenin devamı olarak kaydedilmektedir (Ek-4) .

Manzum-mensur, karışık yazmalarda, nesir kısmın başına “nesr”, manzum kısmın başına “şi’r, nazm, beyt, gazel, matla’, rubâ’î, kıt’a, kasîde...” gibi şekil ve tür adının yazıldığı görülmekte ve bir şairden yapılan manzum iktibaslarda, ayrı ayrı manzumelerden alınan beyitler arasına, “ve lehu, ve lehu eyzan, bu dahi, kezâ...” gibi âdiyet ifâdeleri yazılmaktadır. Bu tür kelime ve ifâdelerin, metin ile bir mânâ münâsebeti yoktur;sâdece, kaligrafik düzenlemede, her hangi bir karışıklığa sebebiyet vermemek üzere, yardımcı unsur olarak kullanıldıkları açıktır. Zâten bu yüzdendir ki, yazmaların çoğunda, bunlar, genellikle kırmızı mürekkeple yazılmışlardır.

Kaligrafik düzenleme anlayışı içinde mütâlâa edilebilecek bir diğer konu da, paragraf düzenidir. Bilindiği gibi, paragraf, metnin tamamı ile bir mânâ bütünlüğü arzeden, ancak, kendi içinde de bir bütünlüğü olan metin parçalarıdır. Klâsik devir Türk edebiyatında, yazmaların kaligrafik düzenlemesinde kullanılmayan; ancak, matbaa teknolojisiyle kullanılmaya başlayan günümüz paragraf anlayışının değişik bir tekniğini, yazmalarda görmek mümkündür. Örneği çok olmasa da, bazı mensur metinlerde, paragraf anlayışı ile ifâde edilebilecek bilgi gruplarının başlangıcını belirtmek üzere, siyah veyâ kırmızı mürekkeple, ilk kelimenin üzerinin çizildiği görülmektedir (Ek-5). İlk mısra’ı ikinci sütuna yazılan beyitlerde de, beyit başını belirtmek üzere bu çizginin kullanıldığı vâkidir (Ek-6) .

2) *Kitap bütünlüğü açısından yapı*: Tezkirelerin, bir kitap olarak baştan sona belirli sistematiikleri vardır: Genellikle, bir *Mukaddeme* veyâ *Dîbâce* ile başlar; arkasından esas metin kısmı gelir. Bu kısım, önce devlet ileri gelenlerinden şiir ile uğraşanların kaydedildiği, sonra da, kronolojik, alfabatik veyâ ebced sırası takip

edilerek şair sıralamasının yapıldığı yerdir. Latîfî tezkiresi gibi bazı tezkirelerde de *Hâtîme* bölümü bulunmaktadır.

3) *Maddelerin bağımsız yapısı*: Tezkire yazarları, eserlerine madde başı olarak aldıkları şairlerin biyografilerini, eserlerini ve eserlerinden örnekleri verirken, aynı zamanda, onun şiirlerine dâir görüşlerini, genel olarak sanatı hakkında kanaâtlerini ve hayatının muhtelif safhalarından kesitleri de kaydederler. Bundan başka, ele alınan şairin merkez olduğu çeşitli sosyal olayları da aktararak, devrin sosyo-kültürel yapısından bazı ayrıntıları aktarırlar. Tezkire yazarlarının, ana hatlarıyla zikredilen bu bilgileri sıralarken, belli bir sistem dâhilinde yerleştirme endişesi taşıdığı görülür. Çoğu zaman, edebî şahsiyetin hayatını takip eden kronolojik bilgi sıralamasında, verilen bilgileri şu başlıklar altında mütâlaa etmek mümkündür:

Mahlas,	Sosyal muhit,
İsim,	Hayatından kesit,
Memleket,	Eser,
Akrabalık,	Anekdotalar,
Tahsil,	Değerlendirme,
Meslek,	Örnek cümlesi ve örnekler,
Şahsiyet özellikleri ve becerileri,	Ölüm

Şüphesiz, her şairde, sıralanan bu başlıklarla ilgili bilginin bulunması söz konusu değildir. Bazı şairlerde de, şahsiyet özellikleri ve beceriler, hayatından kesit, sosyal muhit ve anekdotlar, birden fazla olduğu zaman, ayrı ayrı yerlerde olabilir. Aynı şekilde, şahsiyet özellikleri anlatılan bir şahsın değerlendirilmesinin bir kısmı bu başlık altında da değerlendirilebilir. Bazı değerlendirme cümle veya ifadeleri de, örnek cümlesi içinde bulunabilir: “Bu birkaç metâli’-i mâtûb’a anun eş’ârından ve eş’âr-ı sihr-âsârındandır.”³ gibi...

Bu tür bir bilgi sıralaması açısından, en fazla karışıklık arzeden tezkire Âşık Çelebi’nin *Meşâ’irü’ş-Şu’arâ*’sıdır. A. Çelebi, bildiği, duyduğu her edebî, sosyal, ekonomik, siyâsî ve idârî anekdotu aktarma endişesi taşıdığından, istikrarlı bir bilgi sıralaması takip etmez. Ancak onda da, bazı maddelerin aşağı yukarı zikredilen sıralamaya veya en azından başlıklara uyulduğu görülür.

Tezkirelerin bilgi sıralaması sisteminin genel görünümünden ayrılan bir özelliği Riyâzî’nin *Riyâzü’ş-Şu’arâ*’sında görmek mümkündür. Riyâzî, eserinin dîbâcesinde, diğer tezkirecilerin “şi’r-şinâsliğine ve târîh-dânlığına müte’allik îrâd-cikler”in, eserinin sayfa kenarlarına yazılan ve şairlerin ölüm tarihlerinin tartışıldığı, bazı şiir veya beyitlerin kime âit olduğu, hakkında delillere dayalı fikir

³ Latîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ* (v.99a).

yürütmeleri olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara, şimdilik “Derkenar” demenin uygun olacağını sanıyorum.⁴

Bu başlıklardan bazılarını alt başlıklara ayırmak mümkündür. Meselâ:

Akrabalık

- a- Birinci dereceden akrabalık (ana-baba-kardeş-çocuk),
- b- İkinci dereceden akrabalık (dede-amca-teyze-hala v.s.) ,
- c-Diğer akrabalık (neslinden gelme v.s.) ,

Değerlendirme

- a-Genel değerlendirme,
- b-Belirli şiirlerin değerlendirilmesi,

Ölüm

- a-Ölüm sebebi,
- b-Ölüm tarihi,
- c-Ölümüne düşürülen târih,
- d-Mezar mahalli.

Anekdotlar başlığı altında, tezkirelerde, “Hikâye, Rivâyet, Mutâyebe...” gibi başlıklar altında anlatılan veya “Mervîdür ki, Nakl olunur ki, Rivâyet olunur ki...” gibi cümlelerle başlayan ve devrin her hangi bir sosyal olayını aktaran kesitler ve müşâareler incelenebilir.

Bu başlıkları Sâgarî adlı şair hakkında tezkirelerde verilen bilgileri karşılaştırarak görelim:

Sehî Beğ-Heşt Behişt (Ayasofya Ktp. 3544, v.90a-b)

Mahlas: Sâgarî ‘Aleyhi’r-rahmetü

Memleket: Edirneli’dür.

Lakab: Gazzâz ‘Ali demekle meşhûr u mezkûrdur.

Şahsiyet özelliği: Tabî’ati hezle mâyil, hüsnîyyâtı dahî bî-misldür.

Mesleği: Pîşesi gazzâzlıkdur.

Şahsiyet özelliği ve becerileri: ‘İlm-i edvârda gûyende Usta Şems ile hem-dem ve sâz fenninde ‘Ali Pürtük’le mahrem olup kopuz-nüvâzlıkda bir mertebe ..... Hoş-tab’ nâzûk kimesne idi. Dünyâya merd-i mücerred geldi gitdi.

Örneğe geçiş cümlesi ve örnekler: *Bu beyt anundur:*

.....

⁴ Namık Açıkgoz, Riyâzî, *Riyâzî Mehmed Efendi, Riyâzû’ş-Şu’arâ*, (Basılmamış Yük. Lis. Tezi), Ankara Ün. DTCF, Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü, Ankara 1982, s.3.

Ve bu kıt'a anun meşhûr olan eş'ârındandır:

.....

Âşık Çelebi-Meşâ'irü's-Şu'arâ, (M. Owens, Londra 1971, v.147b-148a)

Mahlas: Sâgarî

Lakab: Kazzâz 'Ali,

Memleket: Kadîmî Edirne'lidir.

Lakab: Sarı Asma

Şahsiyet özelliği ve becerileri: (Mûsikî ile uğraşması) .

Anekdote: Sultan Selim meclisinde bulunması) .

Şahsiyet özelliği: Tab'ı hezle mâyil.....

Anekdote: (Amrî, Refîkî ile müşâ'areleri) .

Örnekler: (Mezar taşlarına yazdırdığı kıt'a) .

Hasan Çelebi-Tezküretü's-Şu'arâ, (İ. Kutluk, Ankara 1978, s.444-445)

Mahlas: Sâgarî,

Memleket: Sâgar-i safâ-zuhûr-ı vücûdî hâk-i pâk-i Edirne'den şirişte....

Lakab: ol medîne-i bî-karîne ahalîsi miyânında Kazzâz 'Ali dimekle şöhre-i her-bâdî vü hâzır olmuştur.

Şahsiyet özelliği ve becerileri: Mutâyebât u nevâdirde hayli mâhir, nazîri nâdir, ehl-i sâz, barbut-nüvâz, mey ü mahbûbun âşüftesi.....

Ölüm kaydı: Peymâne-i vücûdî humhâne-i cihânda seng-i havâdisle şikeste vü münkesir olmamağla bezm-i hayâtda niçe zamân dâ'ir olup gâyetde mu'ammer olmuştı. Fâtih-i Kostantiniyye olan Sultân Muhammed Han devrinde yetişüp merhûm Sultân Süleymân Han'un evâ'il-i saltanat ve fermân-ı revânîsinde vedâ'-ı 'âlem-i fânî idüp.....

Şahsiyet özelliği: (Mezarının başına, selvi, badem ve şeftali ağacı diktirmesi ve mezar taşına meşhur kıt'asını yazdırması) .

Riyâzî-Riyâzü's-Şuarâ, (N.Açıkgöz, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ün. DTCF, Eski Türk Ed. Kür. Ankara 1982, s.119-120)

Mahlas: Sâgarî

Memleket: Edirnevî,

Lakab: Kazzâz 'Ali Çelebi'dür.

Şahsiyet özellikleri: Mahlası hasb-i hâli olup bir dem sâgarı elden düşürmez ve ol âyîne-i 'âlem-nümâyı eline alınca gözi dünyâyı görmez idi. Nitekim demişdür:

.....

Hezld e mükemmel dîvânı ve zamânı var idi. Ölmezden mukaddem merkadini kazdurmış ve nihâl-i bâdâm ve şeftâlûyla zeyn idüp seng-i mezârına bu ebyâtı yazdurmışdur:

.....

Ölüm kaydı:

a-Ölüm yılı: Evâ'il-i devr-i Süleymânî'de terk-i dünya-yı fânî itmişdür.

b-Mezar yeri: Edirne'de medfûndur.

Latifi-Tezkiretü'ş-Şu'ara, (Kayseri Raşid Ef Ktp.1160, v.86a-87b)

Mahlas: Sâgarî Rahmetu'llahi aleyh

Lakab: Kazzaz 'Ali demekle meşhûr

Şahsiyet özellikleri ve becerileri: Şu'arâ arasında hecv ü hezlle meşhûrdur. Âlemde mey ü mahbûbun gâyetde âşüftesi ve şatranc u nerdün 'âşık u üftâdesidür. Vakt-i muhâverede ve hîn-i mükâlemede sühan-âferîn ve nükte-güzâr ve mahall-i mülâtafa ve mu'ârazada gâyetde şûh-tab' u şirin-güftâr idi. Bir sâzende-i barbut-serâ vü nagme-ârâ idi ki nagme-sâz-ı sihr-perdazı Hârût u Mârût'ı gökden indürürdi. Henüz pîr iken mahbûb u meysüz ve def ü neysüz olmaz idi.

Örneğe geçiş cümleleri ve örnekler: Bu beyt kendinün şâhen-i hâli ve beyyine-i ef'âlidür:

.....

Ve bir mahallde dahı demişdür:

.....

Ekser meyl-i tab'ı hecv ü hezle olmağın hezliyyatı vâfir ve hüsniyyâtı nâdir vâki' olmuşdur. Bu matla' anun eş'arındandır:

.....

Tarîk-ı hezld e hurûf-ı teheccî üzere divanı ve bu husûsda tamâm iştihâr u 'ünvanı vardır. Bu beyt-i hezl-encâm Bâyezîd nâm bir şahs-ı müstehâm hakkında anun hezliyyâtındandır:

Anekdotlar: Mutâyebe

Şehr-i Edirne, ki mecma'-ı ehl-i dildür, vakt-i şitâda kesret-i berf ü bârândan deryâ-yı âb u gildür. Şu'arâdan biri belde-i mezbûrenün kesret-i âb u gilinden âzürde olup bu beyt ile mezemmet itmişdür:

İlâhî lutf idüp kurtar bizi bu şehri bâtıldan
Kişi anı seyr itsün geçilmez âb ile gilden

Şehr-i Edirne'nün şu'arâsı bu beyti istimâ' itdükde münfa'il ü münkesir olup her biri bir beyt ile cevâb didi. Ammâ cümleden mezkûrun cevâbı müvecceh vâkî' oldu.

Şahsiyet özelliği: Merhûm-ı mezbûr gâyetde pîr-i sâl-hurde vü rûzgâr-dide idi.

Ölüm kaydı: Sâl-i 'ömri 'adedde yüze yitmiş ve padişâhumuz devrinün evâilinde âhirete gitmiştir.

Şahsiyet özelliği: 'ömri âhirlerinde tâ'ib ü nâdim ü istiğfâr u i'tizâra müdâvim ü mülâzım idi. "Lâ-ihlâse mine'l-mevt" mazmûnı ile 'âmil olup kable'l-ecel merkadi yirini mu'ayyen ve kabri dâ'iresin birkaç nihâl ile müzeyyen idüp ser-i merkadinde bir nihâl-i serv-i sidre-hırâm ve miyân-ı meşhedinde bir devha-i bâdâm ve taraf-ı pâyında bir şecere-i şeft-âlû-yı şehd-fâm vaz' u nasb ile bu kıt'ayı seng-i mezârında yazmış ve meşhedi mermerinde kazmış idi:

.....

Bir de, Sâkî adı ile ilgili olarak, Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi'nin verdiği bilgileri metin üzerinde bölmeler yaparak görelim:

Sâkî İle İlgili Bilgilerin Sıralanması

<u>Sehi Tezkiresi</u>	<u>Latifi Tezkiresi</u>	<u>Âşık Çelebi</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
Akrabalık	Memleket	Memleket
Memleket	Meslek	Lakab
Lakab	Lakab	Sosyal muhit
Tahsil	Değerlendirme	Ölüm kaydı
Şahsiyet özelliği	Örneğe geçiş cümlesi	Örneğe geçiş cümlesi
Değerlendirme		
Meslek		
Ölüm kaydı		
Örneğe geçiş cümlesi		

Sehî Beğ'den Sâkî: 1) Mevlânâ Sâkî 'aleyhi'r-rahmetü. 2) Âl-i resûl'dür. 3) Filibelidür. 4) Baldıroğlu demekle meşhûrdur. Sâkî mahlası dimeğe bâ'is oldur. Heman babası ismine nisbetle muhtas olmagındur. 5) 'Ulûmı tertîb üzere görmüş, 6) kâmil, zü-fünûn, fâzıl, 7) eş'ârı eğerçi zenâne-reng lâkin yek-dest ve hem-rengdür. El-hâsıl elfâzı letâfetden hâlî degüldür. Nazmı şîve-dâ, ve sözleri 'işve-kârdur. Bu cihetden gazeliyyâtı şîrin ve edâsı rengîndür. 8) Rumili diyârında medrese virilüp 9) anda şuglde iken fevt oldu. 10) Bu ebyat anundur (79b) .

Latîfî'den Sâkî: 1) Sâkî sekâ'llahu serahu 2) Filibe'den, 3) kuzât tâ'ifesindendir.4) Baldır-zâde demekle ma'rûf olmanın Sâkî tahallüs itmişdür. 5) Şîve-i eş'ârda ve 'işve-i güftârda Necâtî tarzına gitmişdür. Hoşça ebyâtı ve hoş-âyende kelimâtı çokdur ve ublûb-ı şî'rde tarz-ı Necâtî'den tefâvüt-i fâhişi ve noksân-ı zâhiri ol kadar yokdur. 6) Bu şî'r-i meşhûr anundur. Halk miyânların fark idüp temyiz idemedükleri eclden Necâtî'ye isnâd iderler: (87b) .

Âşık Çelebi'den Sâkî: 1) Sâkî, 2) Filibelidir.3) Baldır-zâde demekle ma'rûf olup ol münâsebetle Sâkî tahallüs ihtiyâr itmişdür. 4) Merhûm Merhabâ Çelebi'den işitdüm ki mezbûr şürekâmuzdan ve yârânumuzdandır diyü bu gazeli ki iller Necâtî'ye ve ba'zılar Kemâl Paşa-zâdeye isnâd iderler, ol ana isnâd iderdi. 5) Tarîk-i 'ilmde âhirete irtihâl itmişdür (148a) .

Bir şairin değişik tezkirelerindeki bilgi sıralamasını gördükten sonra, aynı tezkirecinin değişik şairler hakkında verilen bilgileri sıralarken takip ettiği bilgi yerleştirme düzenini şu tablolarda görelim:

Sehî

<u>Halîfî</u>	<u>Gazâlî</u>	<u>Gubârî</u>
Mahlas	Lakab	Memleket
Memleket	Şahsiyet özelliği	Tahsil
Hayatından kesit	Tahsil	Meslek
Eserleri	Meslek	Şahsiyet özellikleri
Değerlendirme	Eser	Değerlendirme
Örneğe geçiş cümlesi	Meslek	Ölüm kaydı
(v.62a)	Hayatından kesit	Örneğe geçiş cümlesi
	Şahsiyet özelliği	(v.84a-b)
	Değerlendirme	
	Örneğe geçiş cümlesi (v.80b-81b)	

Latîfî

<u>Halîfî</u> (Diyarbekr)	<u>Mesîhî</u>	<u>Zamîrî</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
Memleket	Memleket	Memleket
Tahsil	Değerlendirme	Meslek
Hayatından kesit	Örneğe geçiş cümlesi	Şah öz. ve beceri.
Şahsiyet özelliği	Değerlendirme	Ölüm kaydı
Eser	Eser	a-Ölüm şekli
Değerlendirme	Anekdöt	b-Ölüm tarihi
Örneğe geçiş cümlesi	(v.140a-b)	Değerlendirme
a-Mesneviden		Örneğe geçiş cümlesi
b-Dîvân'dan (v.71b-72a)		(v.107b)

Âşık Çelebi Nehâfî

Mahlas
Memleket
Akrabalık
Değerlendirme
Şahsiyet özellikleri
Ölüm kaydı
Örneğe geçiş cümlesi
(141a-b)

Nihâlî

Mahlas
Lakab
Şahsiyet özellikleri
Memleket
Lakab
Hayatından kesit-İş/meslek
Ölüm kaydı
Değerlendirme
Örneğe geçiş cümlesi
Anekdot
(v.141b-145a)

Nûhî

Mahlas
Memleket
İsim
Meslek
Şahsiyet özelliği
Akrabalık
Meslek
Ölüm kaydı
Şahsiyet özellikleri
Örneğe geçiş cümlesi
(v.140a-b)

Hasan Çelebi Gazâlî

Mahlas
İsim
Memleket
Değerlendirme
Tahsil
Meslek
Anekdot
Hayatından kesit
Anekdot
Ölüm kaydı
Anekdot
(s.721-728)

Lem'î

Mahlas
Memleket
İsim
Akrabalık
Şahsiyet özellikleri
Tahsil
Değerlendirme
(s.841-843)

Sırrî

Mahlas
Memleket
İsim
Lakab
Şahsiyet özellikleri, becerileri
Meslek
Ölüm kaydı
Değerlendirme
Örneğe geçiş cümlesi
(s.470-471)

Riyâzîİshak Efendi

Mahlas
Akrabalık
Tahsil
Meslek
Şahsiyet özellikleri
Anekdot
Şahsiyet özellikleri
Anekdot
Hayatından kesit
Anekdot
Ölüm kaydı
Örneğe geçiş cümlesi
(s.31-34)

Ümîdî

Mahlas
İsim
Tahsil
Sosyal muhit
Değerlendirme
Örneğe geçiş cümlesi
değerlendirme
Anekdot
Ölüm kaydı
(s.40-41)

Enverî

Mahlas
Memleket
Değerlendirme
Meslek
Anekdot
Örneğe geçiş cümlesi
(s.44-46)

Sâlim-Tezkiretü’ş-Şu’ara, (İstanbul Ün. Ktp. No: T 2407)

<u>Hâfız</u>	<u>Sûzî</u>	<u>Münşî</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
İsim	İsim	İsim
Memleket	Şahsiyet özellikleri	Memleket
Meslek-Lakab	Memleket	Akrabalık
Şahsiyet özellikleri	Akrabalık	Tahsil
Değerlendirme	Değerlendirme	Meslek
Sosyal muhit	Ölüm kaydı	Şahsiyet özellikleri
(v.79a-b)	Örneğe geçiş cümlesi	Değerlendirme
	(v.125b-126a)	Örneğe geçiş cümlesi (v.207b-208)

Safâyî-Tezkire-i Safayi, (Süleymaniye Ktp. Es’ad Ef.No: 2549)

<u>Sırrî</u>	<u>Rahmî</u>	<u>Hâfız</u>
Mahlas	Mahlas	Mahlas
İsim	İsim	Memleket
Memleket	Memleket	İsim
Değerlendirme	Akrabalık	Meslek
Meslek	Tahsil	Lakab
Eser	Örneğe geçiş cümlesi	Tahsil
Ölüm kaydı (yıl)	(v.97b-98b)	Değerlendirme
Örneğe geçiş cümlesi		Örneğe geçiş cümlesi
Ölüm kaydı (Düşürülen târih)		(v.58a-b)
(v.125b-127a)		

Sonuç

Tezkirecilerin bilgi sıralamasında takip ettikleri yolun bazı tezkirelerdeki görünüşünü bu şekilde tespit ettikten sonra, verilen bilgilerin şu başlıklar altında incelenmesini ve birer “tezkire yapı incelemesi terimi” olarak kullanılmasının tartışmaya açılmasını teklif ediyorum:

Mahlas kaydı, İsim kaydı, Memleket kaydı, Akrabalık kaydı, Tahsil kaydı, Meslek kaydı, Şahsiyet özellikleri ve beceri kaydı, Sosyal muhit kaydı, Hayatından kesitler kaydı, Eser kaydı, Anekdotalar, Değerlendirmeler, Ölüm kaydı, Örneğe geçiş cümlesi, Derkenarlar, Diğer.

Bu tür bir yapı incelemesinin üç faydası vardır. İlki, her tezkirenin yapısının ortaya çıkmasıdır. İkincisi, yapılacak karşılaştırmalarda, verilen bilgilerin bir-biriyle mukâyesesi kolaylaşacaktır. Üçüncüsü ise, ileride bilgisayara yüklenecek tezkire metinlerinde, aranan bilgilerin tam dökümü kolaylaşacak; dolayısıyla değerlendirmeler hem daha gerçekçi, hem de daha hızlı yapılabilecektir.

[illegible]

Ek-2

قِنَ عَلِيٍّ بِوَكَلَةِ عَزَمٍ، أَوَّلُ بُوْدُوْزِ الْفَنِّ وَتَرْبِيَّتِ مَهَارِ
 وَتَرْوَسْتَلَقْدَرِ رَدِّ رَجَبِ مَارَسْت بُولَشْدِي بِكَرَالْدِ بُوْدُوْزِ الْوَيْ
 بَرْدِ. سَنَ بُوْدُوْزِ كُوْرُبْ هَامَلَقَهْ بِلْدِ حِجَاوْ زُمْرُ كُكْدَرِ
 رَنَ اِيْنْدَرِ دَبْ. مِخْتِيَارِ رَقْمَهْ وَتَمَاعَهْ كُوْرُبْ اَهْلِ
 مَجْلِسْكَ اِيْنْدَرِ اَنْتِ بِرَاغْبِ هَزْ بَرِي هَايِ وَهَوِيْدِ
 عَالَمِ بُوْرُوْزِ شُوْرُوْغُوْغَاهْ وَتَسَاءَلِ خَيْرِ لُوْزِ رُوِيْ زِيْنِ
 اَشُوْبْ وَبَلَا اِيْلَهْ كَالَا مَالِ اِيْدَرِ لَوْ دِيْ خُوْشِ لَمِغْ نَا زَلْ
 كِنْدِ اِيْدِيْ. دِيْنِيَا يَرْوَهْ خَيْرِ كَلْدِيْ هِيْ. وَبُوْدِيْتِ اَوَّلِ كِنْدِ
 بُوْرُوْزِ اَلْدِيْ سَاغَرِ خُوْشِ اَلْدِيْ تَبِيَا كَلْ. دُوْشْدِيْ عَصَا يَرْوَهْ زِيْنِ
 وَبُوْدِيْتِ اَوَّلِ كِنْدِ مَشْهُوْرِ اَوَّلِ اَشْعَارِ دِيْ نَدَرِ قَطْعِدِ
 اَوَّلِ بُوْرُوْزِ مَرَاكُمِ اَرْسِيْنِ. مَنَ بُوْرُوْزِ اَشْجَارِيْ بُوْلَهْ وَخِ اَنَمِ
 كُوْرُوْزِ مَشْهُوْرِ مَدِيْنِ بِيْلَهْ حَالِ. بُوْجِهَانِ اَجَرَهْ يِلْدِيْ تَشْتَمِ
 بُوْرُوْزِ بُوْرُوْزِيْ بَادَامُكْ. شَمْعِ تَلُوْسِ طَعِيْمِ كَلْمِ

لِقَائِي رَحْمَةً لِّلَّهِ عَلَيْكَ اِسْتَبْنُوْلُ بَرَاغْبِيَا تَنْ اَوَّلُوْرُوْ
 مَصْحَانِ اِيْدِيْ جُوْزِ مَعَارِكِ مَالِكِ صَاحِبِ كَالِظَهْرِ سَعَالِ
 اَنْجَمِيْ هَارِغِيْ اَوَّلِشِ مَصْنُوعِ مَرَاغِ كِنْدِ اِيْدِيْ اَكْزَاوَا كِنْدِ
 كَاتِبِ شَوْقِيْ اِلَهْ مَصْحَابَتِ اِيْدَرِ دِيْ. اَلْبَا وَتَمَصَّحْتِ لَهْلَهْ
 دُوْرُ مَوْلَا كُشُوْقِيْ اَكْبَرِ قَطْعِدِ دِيْ اَوَّلِ قَطْعِدِ بُوْدُوْزِ قَطْعِدِ
 لِقَائِي رَحْمَةً لِّلَّهِ عَلَيْكَ اِسْتَبْنُوْلُ بَرَاغْبِيَا تَنْ اَوَّلُوْرُوْ
 مَصْحَانِ اِيْدِيْ جُوْزِ مَعَارِكِ مَالِكِ صَاحِبِ كَالِظَهْرِ سَعَالِ
 اَنْجَمِيْ هَارِغِيْ اَوَّلِشِ مَصْنُوعِ مَرَاغِ كِنْدِ اِيْدِيْ اَكْزَاوَا كِنْدِ
 كَاتِبِ شَوْقِيْ اِلَهْ مَصْحَابَتِ اِيْدَرِ دِيْ. اَلْبَا وَتَمَصَّحْتِ لَهْلَهْ
 دُوْرُ مَوْلَا كُشُوْقِيْ اَكْبَرِ قَطْعِدِ دِيْ اَوَّلِ قَطْعِدِ بُوْدُوْزِ قَطْعِدِ

Ek-4

Türkü

Hazır ol vaktuna Mosku kiralı
Okudup her yerde ferman-ı galı
Her taraftan tellai nida ederler
Halk için baş ve can feda ederler
Hazır oldu cümle zaim sıpa
Din-i İslâma fırsat verir ehli
Toplan inahliyyen eyledi töpçü
Akırlar ilinden pac-ı haracı
Şeyketli emretti eyledi alay
Niçe yüz bin Tatar elinde ok yay
Rumeli askeri doldu kârhanlar
Dehi levent atlı niçe yayaklar
Osmanlı kuffan yoktan sayarlar
Şehitlik gâhîmîr derler sayarlar
Gâflet uykusundan İslâm uyandı
Şeyketli Padişah İslâm uyandı
Sultan Mustafa'ya dua ederler
Dayan küffâr henüz İslâm uyandı
Cebeciler hazır etti silâhı
Putları söndürür İslâm uyandı
Çekip gelmektedir çok arabacı
Yen(i) çeri kulları İslâm uyandı
Kenm Sultan der Han- Kırım Sahrayı
Çapür verir şimur İslâm uyandı
Anadol'da küşad oldu bayraklar
Beylerin Beyleri İslâm uyandı
Kılavlı kılıçlar kyma kıyarlar
Muhammed aşkınâ İslâm uyandı

ünü adını taşıyan
severlik dolu bu
metni yazmıştır.

2) Bu türkü o
devirde revaçta idi.
O zaman, adam-
cağız sadece kağıda
tanınmış bir şarkıyı
çıkarmıştır.

Transkripsyonu
muzda rastladığımız
zorluklara biraz
değinelim şimdi.
Dizelerin ntmı 6-5,
11 dir. Bu öge ün-
lülisme için bize
bayağı yardım etti.
Diğer bir taraftan,
başlangıçta yazar
seslileri özenle not
ediyor. Fakat beşinci
dizeden sonra bu
övgüye değer
gayretten vazgeçi-
yor. On birinci
dizenin son keli-
mesini okumada
zorluk çektik,
"kârhanlar" nihayet
okuduk, büyük bir
ihtimale bu türkü
için "kârhaneler"
yerinde icat edilmiş
bir kısaltma olması
lâzım.

تُرْكُی
حاضر اول و قنکامو صغورای
او قودوب هرزیه فرمان غالی
هر طرفدن دلال نذا اندر کر
حق ایچون باشد و جان فدایلدن
حاضر اولدی بجز زایم سباجی
دین اسلامه فرصت بیرداجی
طوبلری هه ایلدی طوبجی
الوند لر ایلندن باج حراجه
شوکلوا مر ایلدی ایلدی
نیجه نوز بیک ناکار ائنده او قادی
روقم ایلی عسکری طولدیکیشدر
دلی لوند ائو نیجه بیقار
عغانلی کفار دی بوندن سباجی
شهادت لی غنیمت دیر لصال
منه عشقه اسلام اولدیک

J.L.Mattei, "III.Mustafa Zamanına Ait Bir Savaş Türküsü",
Tarih ve Toplum, İstanbul, Eylül 1991, S.93, s.6-8 (134-136)

Ek-5

ببر و شکر ابدی بوجهر سخاوت بر بر و نوبه ایل کوش زده ساعده
 از خانی اولده افساده پسته ارجن اولوب وزیر حال بوجهری دشتی
 صردی جسم زردم اولدی التوت بنی خربکه استر کسی کردون
 فی الواقع اول مرصحن را بولوب طغوز بوزین طغوزده نامر لا
 و ناکام بود و بهای یوفا افتیده ^{نیمه} رهی تا میدی زعی نامرادی

v.29b

بولندی مینه یاده فرودین فیه ^{یک} بنه برینچم که هر برینچم فرودین
 دلایست جلالت برینچم برینچم ^{یک} جهانم کندی چه کوردم دره سیه
 او عوزه قریب کنت تجلاته سودا غلبه اید و غلبه اختلال کلید
 طغوز بوز سکسن اوجده فوت و شید نقاش سالی نارنج و فاندزه

v.29a

اعتذار کونه ایل استغفار یور مشر امدی نسیم دیشدر نظم
 خطه روده و دروغ نهال اقبال اوزله خاک خراسان و اوقی برور
 مرویدر که دار الملک هند ستانده دیوان بلاغت عنوانلر نیک
 کمال شتهاری و ارامش نسیم شعرای هنددن بری دینده بیغ
 باقی که قدح بدست ساقی نکذاست یک نکه بغل دشمن طاقی نکذاست
 هر کس برید نظم زینتش گفت از جرنه فضل صبح باقی نکذاست

v.37b

کالای مهجن او صحنیت دختر بلغمس ایلر ز لیلجا تو نج بانه زده
 طوغر طفل ایدم مادر ایا ط کچه فریاد ایلین بوجره ناز و جلا
 کاهی بو کورده شعر دخی در ابدی نظم اغلیوب واریم اگر کم همتا ز دلیر
 حلازم ایلوب اول غنچه شاد ^{صغیر} ایل بی طبل و علم خضر و اقلیم قنار
 باش اغر سیدر ولولا کورس کور انوری فرزند سبتولر کور

v.32b

